

քանչիւր կողման եւ պէսպէս Ամիրապետութեանց իշխանութեան սահմաններն, ընականապէս գծուած յիշեալ աշխարհագրաց տուած տեղեկութեանց եւ յիշեալ ժամանակամիջոցներուն համար քարտեսները թուով տան են:

Թէ այսպիսի գրքի մէջ Հայոց աշխարհի շատ ալ կողմերն ի նկատի պիտի առնուէին, ընդհանր. եւ այսպէս ալ եղած է արգենմբը, ընդհանուր ներածութիւնէ մ'ետքը (գլ. Ա) մի առ մի կը նկարագրուին իւրաքանչիւր նահանգ եւ աշխարհ, ըստ կարեւորութեան մէկ կամ Ժանքի գլուխներով. (ընդ. ամէնը 34 գլուխ.) Ասոցմէ գոնե ութ ընդարձակ գլուխներ սերտ կապ ունին մեր աշխարհի եւ անմիջական գրագծաց հետ, չհաշուելով բնականապէս ուրիշ բազմաթիւ տեղեր, ուր ըստ պիտոյից յիշուած են նաեւ հայկականք: Ընդհանուր Ներածութեան մէջ (գլ. Ա) գեղեցիկ կերպով կը բացատրուի թէ ինչպէս Սասանեանց անկամար պարսկական պետութիւնն անորոշովն անցնելով ալ Արարացոց ձեռքը՝ քիչ մ'ետքը գրեթէ լիովին վերահաստատուեցաւ խորովայ պետութիւնն Արքայանոց ատեն, որոնք փոխելով Ոմայեանց Ասորական պետութիւնն զգոյ ի Միջագետք՝ հիմնեցին զԲագդատ Յիգրիսի վայր, հազիւ քանի մը մղն հեռու հին Տիգրէսէն Սասանեանց մայրաքաղաքէն, թողով միւս ամէնք՝ մեզի համար հետաքրքրական են բաժնիներս "Ջաղիրահ" (Միջագետք յատուկ մտք. գլ. Զ—Է), ուր նկարագրուած են ի միջի այլոց կարգա՝ Մծրին, Մարտին, Նիգրիս, Ամր, Տիգրիսի ակունք, Նիւրիկերս ու Արշն, Սիւրգ, եւն. — "Վերին Նփրատ" (գլ. Ը) կը պարունակէ՝ Արածանի, Մալազկերս ու Մուշ, Համալատ ու Հիսն-Ջիլադ կամ խորրերը, Արզան-ար-բում կամ Կարին, Նիզնկայ, Մալաթիա, Հիսն-Մանսուր, եւն. — "Բում", այսինքն Հուռմոց կամ Զուռաց աշխարհը՝ չհաշուելով պէսպէս ժա. մանակաւոր փոփոխութիւնք՝ եսպէս Ցաւրոսի շղթայէն անդին ինկած ամբողջ մասն էր Յառաջակողման Ասորց հետ միասին (գլ. Թ—Ճ, յատուկապէս՝ բերդաշղթան Մալաթիայէ մինչեւ Ցաւրոս, պիլիկեան գրուեք, Փոքր Ախիս եւն.) ուր յատկապէս նկատի առնուած են նաեւ Հայոց Ռուբինեան պետութիւնն ու խաչակիրք. — "Արքայատեան" (գլ. ԺԱ) այն ստեն սահմանակից Վերին Միջագետքի՝ կը հասնէր մինչեւ Նիւրիս եւ Սպիտակ գետ (Safid-rūd), կենդրոն ունենալով Ռուբիս լիճն ու շրջակայք, գլխաւոր

քաղաքները՝ Դուրեթ, Մարազա եւ Արաաիլ. (քննութեան առնուած են նաեւ Մալմաստ, խոյ, Մարանդ, Նախիջևան, Նրասխայ կամ մուրք, եւն.) — "Վիլան եւ հիւսիսարեւմտեան նահանգներ" (գլ. ԺԲ) բնականապէս պիտի ընդգրկէր նաեւ բուն Հայոց աշխարհն ու սահմանակիցքն. ուստի նկարագրուած են ի միջի այլոց՝ բայ ի Մուղան եւ յարակիցներէ (Warthân եւն) նաեւ ճշ-խալմ աշխարհներս՝ Առան (յատկապէս՝ Պարտու, Դանձակ, Կուր եւ Նրասխ, եւն.) Էրբուան, Պարստան եւ բուն Հայք (արաբ. Arminiya, յատկապէս՝ Դուլին, Անի, Վանայ լիճ ու Վան, Խալթ, Արճէշ, Բաղէշ, եւն.) որչափ նկարագրած են խալմ մասնակիցները կը թողուր յիշել միւս բազմաթիւ գլուխները: Այս մեր յիշած մասերուն կը վերաբերին նաեւ քարտեսներէն՝ Տիս, Ա—Դ:

Կը ցուսին որ չենք կրնար հոս մանրամասնութեանց մէջ մտնել: Եւսմիայն զէպս մեր միջինգարու շրջանին համար շատ օգտակար նպատակ մըն է երկրափորութիւնս եւ նկատելով այս կէտը՝ բազմաթիւ էր որ յաջող ձեռք մը գոնե քաղաածք մ'ընէր երկէս այն մասանց, որոնք հետաքրքրական են միջինգարեան պատմութեան եւ աշխարհագրութեան համար:

Հ. Թ. Տ.

ԲՈՒՅՈՒՆ ԵՒ ՎՈՒՅՈՒՆ

ՈՒՅՈՒՆ ՄԵՆԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱՆԱՆ — Բուկովնայի Հայքը. 161:

ՀԱՄԳԻՏԱԿԱՆ — Ս. Եակոբ Մեծնայ հայրապետին անունը կողո եկեղեցին եւ ծառերը (պատկերազարդ). 170:

ԼԵՋՈՒՆԱՆԱԿԱՆ — Ստուգաբանական հետազոտութիւնք. 172:

ՄԱՏԵՆԱՅՐԱԿԱՆ — Մեծն Տրդատ. 174: — Յուցակ ծնողաբաց Թաւրիզի. 176: — Նոյնը, քննական ուսումնասիրութիւն. 180:

ԱՇԽԱՐՀԱՅՐԱԿԱՆ — Հին Հայոց տեղւոյ անունները. 187:

ՄԼՏԵՆԱՆՈՍԱԿԱՆ — Արեւելեան Ամիրապետութեանց աշխարհները. 191:

ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՏՄԱՆԱՆԱՅՈՒՆ ՆՈՒՅՐԱԿԱՆ

Գ. ԱՔԱՊՈՒՆ Գ. ՊԱՐԱՆՆ

ՎԻՆԱՆԱՆ, ՄԻՒՆԱՐԻՆԱՆ ՏԳՐԱՐՈՆ